

Aproximació a l'obra de P. Sraffa i J. Robinson

Josep M. Bricall Masip (*)

Introducció

1. Proposar-se d'examinar en aquesta sessió l'abast dels treballs de Piero Sraffa i de Joan Robinson és probablement un propòsit descabellat. Tan descabellat, com d'altra part, lloable, el desig de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials de recordar aquests dos economistes traspassats justament fa uns mesos en l'any del centenari del seu mestre John M. Keynes.

Per això, caldrà que abans us adverteixi del que em proposo de fer durant aquests minuts. La meua intenció fora de presentar uns estris de l'anàlisi econòmica elaborats pels dos economistes esmentats, fent-ne destacar les seves característiques comunes no sols pel que fa a l'adopció d'una teoria econòmica ans també la pràctica d'un mateix mètode d'anàlisi (1), malgrat les aparences. Palesar aquests trets comuns és la tasca insubstituïble d'unificar i de construcció de connexions per evitar que l'Economia Política esdevingui només un banc de dades o un catàleg de coses (2).

Alhora hauriem de fer un esforç per connectar aquesta teoria amb la realitat del nostre món econòmic immediat. Potser cal evitar de donar nous arguments als qui pensen –potser raonablement– que l'anàlisi econòmica n'ha fet un gra massa de contemplar els objectes elaborats per la teoria per captar les realitats des de la perspectiva de les exigències de consistència de la pròpia teoria. Així, per exemple, el concepte teòric de competència –terme que haurem d'emprar– que descriu inicialment el procés propi de l'economia capitalista en què es destaca la mai no interrompuda mobilitat del capital i de la força de treball, ha estat redefinit posteriorment per necessitats de construccions de la teoria neoclàssica com un concepte equivalent a l'existència d'una infinitat de petites unitats infinitesimals que generen la conducta d'adaptació als preus requerit per aquella teoria (3).

(*) Catedràtic d'economia política de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona i membre del Centre d'Estudis de Planificació.

Això em determina els límits d'aquest propòsit. Tractaré d'aproximar-me a l'obra de J. Robinson i P. Sraffa com un tot, examinant-ne, doncs, els seus punts de connexió i la seva extraordinària tasca de donar uns fonaments rigorosos a l'Economia Política del capitalisme. Com és natural només puc mostrar-ne un tast limitat per diverses circumstàncies, entre les quals hi ha la limitació normal de temps d'aquesta exposició.

Per tant, descarto de fer un comentari sobre la bibliografia –d'altra part, quantitativament dispar– dels nostres economistes. Tampoc donaré les referències biogràfiques que algú podria esperar, sobretot per la categoria i riquesa de les relacions personals que tingueren tant Joan Robinson com Piero Sraffa en el decurs de la seva vida.

Abans de començar desitjaria que aquesta sessió només tingués de «magistral» el títol del text de les invitacions distribuïdes. Més aviat em plauria de poder-vos comunicar les meves reflexions i també els meus dubtes entorn de l'aportació de Sraffa i Robinson a l'edifici de l'Economia Política contemporània.

2. M'he referit que em proposo d'establir els contactes teòrics entre ells dos. No pecaré per exageració si us avanço que crec que així ens serà possible d'abastar la part més significativa de la seva obra.

Per fer-ho em sembla convenient de considerar-ne dues fases separades pel fet de l'elaboració i efectes de la «Teoria General» de llur amic i mestre J.M.Keynes. Per bé que hi hauria motius estrictament cronològics que donarien raó a aquest tall, tanmateix prefereixo posar l'emfasi en la incidència brutal de la Teoria General en l'estat de l'anàlisi econòmica a partir dels anys trenta i en les portes que deixà obertes.

Tot i que les proposicions principals de la «Producció de mercaderies per mitjà de mercaderies» de P. Sraffa es formularen, segons ell mateix manifesta, abans de 1930, tot amb tot cal no oblidar que la seva publicació es produeix en un moment en què els postkeynesianisme ha potenciat prou la tradició de l'Escola Clàssica, com perquè no es pugui fer fàcilment d'aquesta obra un cas particular de l'ortodòxia establerta.

A. Marshall, P. Sraffa i J. Robinson

3. La vida universitària de Cambridge del primer terç d'aquest segle mostra per tot arreu l'empremta d'Alfred Marshall que aconseguí dotar d'uns principis la teoria del valor que ell veia directament vinculada a Ricardo. La sistematització del model de competència perfecta basat en l'anàlisi marginal oferia però un punt feble entorn al tema dels rendiments creixents de la indústria. Paral·lelament es donà a Anglaterra un corrent d'economia aplicada preocupada per l'estudi de la indústria britànica, que produí noms com A. Ashley, G. C. Allen o P. S. Florence (4).

Això ens explicaria una certa sensibilitat sobre un tema que provocaria la famosa polèmica de les «capses buides» (de 1922 a 1924) on trobem a J. H. Clapham, A. C. Pigou i D. H. Robertson entre d'altres.

P. Sraffa ha meditat sobre la qüestió i dona els resultats de la seva reflexió en dos articles publicats el 1925 (Sulle relazione fra costo e quantità prodotta) i el 1926 (The laws of returns under competitive conditions). En aquesta darrer (5) Sraffa comprova que la llei de rendiments decreixents quedaria reduïda als casos

d'aquelles indústries en la producció dels béns de les quals s'utilitza tota la quantitat existent d'un factor de la producció; la llei de rendiments creixents, d'altra part, quedaria circumscrita a les economies que fossin externes des del punt de vista de l'empresa individual i internes per a l'indústria en el seu conjunt. Per tal de salvar el problema que l'abandonament de la llei de rendiments variables suposa per a l'anàlisi de l'equilibri, Sraffa suggereix que el vertader obstacle a la producció de l'empresa no ve representat pel creixement de la corba de costos, sinó més aviat pel decreixement explicable per les imperfeccions del mercat general de la mercaderia en qüestió.

Això té dues implicacions per Sraffa. Primer, aproximar-nos a l'anàlisi de situacions de monopoli, i segon –i molt important– adoptar «com a forma senzilla d'abordar el problema del valor en la concurrència, la vella teoria passada de moda que el fa dependre només del cost de producció».

Sraffa, a l'article, expressa clarament que el seu atac a Marshall és radical. El 1930, responent a D. H. Robertson –en una crítica que Keynes definí com a «destructiva»– digué que el remei a les dificultats de la teoria de Marshall (6) no consisteix en descartar les matemàtiques sinó en descartar directament la teoria de Marshall. Aquesta afirmació no és un exaprubte, ans un convenciment de Cambridge. Voldria posar de relleu que a l'article de 1926, Sraffa, tot de passada, no s'està de recelar de dos salts de mètode que troba en aquesta tradició.

a) voler reduir l'anàlisi en termes de la producció i de la distribució a l'anàlisi en termes de canvi. Així la llei de rendiments decreixents que era una peça de la teoria clàssica de la distribució i la llei de rendiments creixents (que ho era de la teoria clàssica de la producció) han estat transferides al capítol del valor de canvi, tot refonent-les en una única llei de rendiments no proporcionals, de què deduir una llei d'oferta del mercat que pugui ésser coordinada amb la llei de la demanda per tal de fonamentar una teoria del valor.

b) Voler reduir també el efectes de les «friccions» que esdevenen en un mercat de competència perfecta a aspectes negligibles de cara al resultat final, quan moltes d'aquestes friccions són autèntiques forces actives que exerceixen efectes permanents i acumulatius; àdhuc sovint són prou estables com per a admetre un tractament estadístic.

4. La crisi perpetrada per Sraffa en el cor de l'anàlisi llavors vigent permeté però dues escapatòries (7). La primera, adoptada per J. R. Hicks a «Value and Capital» (Oxford University Press, 1939) havia de mantenir la hipòtesi de competència perfecta i, tot abandonant l'anàlisi parcial de Marshall, s'abocaria a l'estudi de l'equilibri general.

Però hi havia un segon camí, que era el d'abandonar la hipòtesi de competència perfecta per restar en els àmbits de l'anàlisi parcial. Aquí trobem Joan Robinson (8) que pren com a punt de referència l'empresa, capaç d'escollir les característiques i el volum del seu producte, els mitjans de produir-lo i el preu de venda amb l'objectiu de fer el màxim de gran la diferència entre ingressos i costos. Tot plegat ho fa possible que cada empresa disposa d'un nombre determinat de compradors que no es decideixen a deixar-la únicament per consideracions de preus. J. Robinson creu que hi ha unes circumstàncies (ubicació, costos de transport, facilitats de compra, qualitat, etc.) que ho permeten de manera que «cada productor individual té el monopoli del seu producte» i «la demanda dirigida al producte d'un productor individual no és, doncs, perfectament elàstica».

Llavors és possible de determinar l'equilibri de l'empresa per la maximització de guanys en termes de costos i d'ingressos són marginals. En canvi, per tota la indústria, l'equilibri seria definit per J. Robinson com aquella situació en què el nombre d'empreses i el volum de l'equipament son estables de manera que el nivell de guany obtingut s'adiu amb el nivell «normal» del conjunt de les indústries.

Com és natural, la consecució d'aquest equilibri de la indústria és la conseqüència de la competició de capitals (9) que fa que la corba de costos mitjans sigui tangent a la corba de demanda adreçada a cada empresa, de manera que el desplaçament –com a conseqüència de la mobilitat del capital– de la corba de demanda particular de cada unitat de producció comporta la desaparició de rendes diferencials.

Voldria fer notar un punt interessant de model de Joan Robinson. Tot i que després ella s'ha desentès de moltes de les seves conclusions, hi ha tanmateix un aspecte que convé de remarcar. Robinson es veu capaç de treballar en models on les unitats disposen d'una esfera d'acció possible i on els elements exteriors tenen un paper previsible. Quan el pes d'aquests és dominant tot fent-se imprevisibles i l'economia desborda els equilibris parcials, J. Robinson es nega a admetre que el sistema real pugui correspondre's amb el concepte lògic –diu ella– d'equilibri.

L'estat de la teoria durant els anys trenta ofereix punts febles. A llur descoberta hi col·laboren els dos autors. El debat no pot passar desapercebut: la qüestió dels rendiments, i més en particular dels rendiments creixents havia de seguir afectant la teoria de la competència, discutia el concepte d'indústria i d'empresa com a unitat de producció i impedia aplicar la reversibilitat a tots els canvis de mètodes de producció (10).

Després d'això Keynes havia d'exercir un paper decisiu en la carrera intel·lectual d'ambdós. A partir de 1930, junt amb M. Dobb, Sraffa es dedica a l'edició de les obres completes de Ricardo, per encàrrec de la Royal Economic Society, una tasca gegantina que començarà a donar fruit durant els cinquanta. D'altra part, l'aparició el 1936 de la «Teoria General» de Keynes –en l'elaboració de la qual fou present– marca el nou itinerari intel·lectual de Joan Robinson, que assumirà també l'aportació complementària de M. Kalecki.

P. Sraffa o J. Robinson

6. L'edició de les obres completes de David Ricardo, dona a Sraffa una ocasió de ressituar el seu pensament econòmic un cop descartat Marshall.

L'ingent obra de Ricardo es proposa de conèixer les causes del creixement econòmic, cosa que el mena a analitzar l'acumulació de capital que junt amb el canvi tècnic podrien explicar-ho. A la recerca de l'acumulació ha d'aturar-se en l'excedent econòmic: l'interessa el seu volum i la seva distribució introduïdes algunes hipòtesis restrictives –així per exemple, per analitzar el que determina els preus i els guanys suposa que tota l'activitat agrícola es descabdella en una terra de renda nul·la; o per exemple, l'estabilitat de la propensió a estalviar dels capitalistes –pot centrar-se en l'anàlisi dels guanys capitalistes i en particular de la taxa de guany que els determina.

Aquí trobem l'eix de les reflexions de Ricardo i l'explicació de l'evolució de la seva teoria del valor de les mercaderies «El problema ricardià del valor pot definir-se

–escriu P. Sraffa (11)– dient que tracta de cercar una mesura de valor que sigui invariant a canvis en la distribució del producte, perquè si un augment o una disminució dels salaris provoca per ell mateix un canvi en la magnitud del producte social, serà ben difícil de determinar rigorosament els seus efectes sobre els guanys: aquest és, naturalment, el mateix problema que abans havíem esmentat a propòsit de la teoria ricardiana del guany basat sobre el gra».

Tracta Ricardo enginyosament d'obtenir les variacions de la taxa de guany a partir de les condicions de producció de l'agricultura perquè «a l'agricultura la mateixa mercaderia, el gra, constitueix el capital –concebut com a mitjà de subsistència dels treballadors– i el producte. D'aquesta manera tant el guany... com la taxa del guany en relació al capital pot fer-se directament mitjançant quantitats de gra sense necessitat de procedir a valoracions... Si ha d'haver-hi una taxa uniforme de guany en totes les activitats, seran els valors de canvi dels productes de les altres activitats, comparats a llurs capitals (relativament al gra) que hauran d'ésser ajustats per tal d'obtenir la mateixa taxa de guany com l'establerta al conreu de gra... L'avantatge –segueix Sraffa– del mètode de Ricardo és que malgrat una simplificació considerable es pot comprendre la determinació de la taxa de guany sense necessitat d'un mètode de reducció a un patró comú d'una heterogènia col·lecció de mercaderies (12).

D'aquesta manera D. Ricardo podia distingir entre aquells béns que intervenen en la determinació de la taxa de guany –és a dir, aquells que són consumits pels treballadors– d'aquells que no la determinen o béns de luxe.

Tanmateix, les dificultats de considerar que només el gra constituïa el consum dels treballadors agrícoles, així com la voluntat de construir una teoria de la distribució de la renda oposada a la de A. Smith –de caràcter additiu– li aconsellava de considerar –tot i les simplificacions que ell ja veia però negligia– una teoria del valor treball que explicaria que els preus relatius s'estableixen segons el treball incorporat a la producció i que, per tant, la taxa de guany disminuiria segons els rendiments decreixents de l'agricultura a causa de l'elevació del cost en treball del gra, un component necessari de la subsistència dels treballadors i alhora no variaria o en tot cas disminuiria el valor dels béns que integren el capital (13). Així establia un «trade-off» entre salari real i taxa de guany.

7. Aquesta ràpida llambregada a les preocupacions ricardianes ha d'anar acompanyada d'unes reflexions sobre el mètode d'anàlisi de Ricardo, en el cor del qual es troba l'obra cabdal de Sraffa. Em veig amb la necessitat de fer-ho per tal com el tema resta, mai com ara, situat al si dels debats metodològics de l'Economia Política contemporània. Remarcaré tres punts.

- a) en primer lloc, Ricardo descompon el seu model en subconjunts de relacions que s'examinen llavors mentre les altres variables es deixen a part. Ha estat designat com un sistema d'«una sola cosa cada vegada» (14). Ho fa per concentrar-se en cada cas en allò que més el preocupa. La seva teoria del valor es dirigeix a descobrir les relacions entre variacions de preus relatius, disminució dels rendiments de la terra, canvis en el salari i taxa de guany. Com que aquesta relació es pot establir, hi haurà d'haver una mesura invariable de valor que doni suport al conjunt. Aquesta mesura intuïda correspondria a

una mercaderia produïda segons la mitjana de les condicions de producció (15).

- b) En segon lloc, la competència és un tret de l'economia que els clàssics i, doncs, Ricardo, analitzen. Aquesta competència es manifesta en la llei d'ofere-

ta i de demanda, però aquesta llei no tendeix a fixar els preus d'equilibri: no forneix, doncs, una teoria. Ans el que fa aquesta llei és explicar l'oscil·lació dels preus entorn del seu nivell «natural» que és tractat teòricament per les condicions de producció de l'economia i per l'assignació de l'excedent generat pel sistema.

Com que la competència engega la mobilitat dels capitals i de la força de treball i és la condició d'existència del capitalisme, no es circumscriu al que s'ha anomenat competència perfecta. En canvi es manifesta per la tendència a la uniformitat dels salaris i de la taxa de guany màxims (16).

- c) Finalment, l'equilibri fóra interpretat pels clàssics com un estat o situació terminal on són uniformes les taxes de guany del capital i els salaris relatius a una mateixa mena de treball i on les unitats d'una mateixa mercaderia són intercanviades segons un únic preu. Aquesta situació correspon a centres de gravitació on tendeix l'economia capitalista (17), i intenten de captar el caràcter essencial dels fenòmens que s'estudien.

Quan una variable exògena ateny un valor diferent esdevindran un conjunt de reaccions que tendiran a una altra posició a llarg termini, compatible amb el nou valor de la variable exògena. Com que la nova situació no és explicable en termes d'oferta i de demanda— ambdues carregades d'elements subjectius— es pot analitzar el canvi per comparació de les diferents posicions d'equilibri (18).

8. L'arrencada de «Producció de mercaderies per mitjà de mercaderies» de P. Sraffa —la seva curta obra de tan llarga i acurada elaboració— s'inscriu en els problemes i en el mètode que suara hem exposat.

Aquesta arrencada sembla feta amb una ambició continguda. No cal explicar el caràcter ambiciós de la tasca acomplerta. Però no podem estar-nos de remarcar la prudència de l'operació.

En primer lloc, una part important dels propòsits de l'Escola Clàssica, ben particularment aquells que K. Marx havia insistit, han quedat al marge de la seva construcció teòrica. És evident que Sraffa —com R. Meek i M. Dobb al seu moment varen assenyalar— dona un nou impuls al raonament clàssic i fins i tot la seva anàlisi ha fet possible una reinterpretació de la teoria de l'explotació de Marx. Tanmateix s'ha dit amb raó que hi desapareix l'anàlisi del paper que exerceix el temps de treball en la reproducció social, en no abordar-se el funcionament de la doble relació, per una banda dels preus i els guanys com a reguladors immediats de la reproducció i per una altra del temps de treball social com regulador intrínsec de preus i guanys i per tant de la reproducció (lleï del valor) (19).

En segon lloc, Ricardo atribuïa a la mercaderia invariable dos significats: primer, la seva invariabilitat en canviar la distribució de la renda entre salaris i guanys, restant invariable la tecnologia; i segon, la seva invariabilitat en relació a canvis de la tecnologia en el temps. Respecte a aquest segon problema no result, s'ha d'assenyalar que la valoració en termes del treball incorporat bé que conserva un significat, no està exempt nogensmenys encara d'elements subjectius o ideològics (20).

Dit això, podem comprendre que la renovació dels fonaments de l'Economia Política empresa per Sraffa en dotar-la d'una teoria del valor rigorosa, no es proposa ni demostrar l'existència d'excedent ni provar l'existència d'una estructura particular de classes socials; es limita a palesar la forma històrica que pren l'excedent a les societats capitalistes i mostrar de quina manera la generació, extracció i repartició d'aquest excedent depèn de les relacions de classe i de les relacions tècniques de la producció capitalista. És susceptible també d'estudiar de quina manera aquesta

distribució afecta la divisió de l'excedent entre acumulació de capital i consum no necessari (21).

9. «Producció de mercaderies per mitjà de mercaderies» mostrarà un sistema capaç de respondre a la demanda ricardiana de la relació entre preus relatius, salari i taxa de guany. No tractaré, evidentment, de resumir el model, però sí que voldria proposar alguns dels seus trets:

a) Es tracta en primer lloc d'una instàntania fotogràfica d'un moment del descabdellament d'un sistema econòmic, tot comtemplant les categories econòmiques pròpies del capitalisme. Tanmateix les variables emprades no fan referència als moments posteriors ni anteriors i per tant a períodes diferents del que s'analiza. Les relacions que s'estableixen entre preus, salaris i taxa de guany depenen de les condicions de producció que determina la tecnologia en ús i es refereixen a uns determinats valors i composició de l'output, que no és endogen, doncs, al sistema. La tecnologia s'expressa per un conjunt de processos definits de producció que transforma els inputs per a l'obtenció dels outputs. La fixació dels outputs aparta a Sraffa de la difícil i per a ell prou coneguda qüestió dels rendiments variables. En les seves pròpies paraules li interessen les propietats d'un sistema econòmic que no depenen de canvis en l'escala de producció o en la proporció dels factors». L'exogeneïtat del nivell de l'output podria fer pensar que ens trobem davant d'una teoria apta per a admetre el tractament keynesià de fixació de l'output. Nogensmenys convé de no oblidar que el keynesianisme ha destacat sempre l'element d'incertesa i les expectatives, ambdós sèries de fenòmens ben allunyats d'una posició a llarg termini.

b) En efecte, cal afirmar tot seguit que els preus d'equilibri que resulten del model responen a la concepció de l'equilibri com a centre de gravitació, de manera que els preus d'equilibri que en resulten són preus «naturals» i no determinats per una teoria de l'oferta i de la demanda. Hom pot afirmar que Sraffa estaria d'acord amb aquesta interpretació del seu treball (22).

La reducció de l'eficàcia de la demanda i de l'oferta marshallianes per explicar els preus el feren fugir d'una anàlisi en termes d'aquestes relacions. D'altra part, Sraffa suposa uniformitat de taxes de guany com a conseqüència de la presa en consideració de la competència. Aquesta presa en consideració per bé que no limita l'eficàcia de la seva anàlisi a situacions de competència perfecta (23), sí que l'allunya de l'estudi de situacions d'equilibri a curt termini que en proposar-se de passar a perspectives més perllongades d'horitzó temporal, han de fer jugar un rol als mercats de futur o al sistema d'expectatives.

Tot plegat fa ben difícil –pel mètode emprat– de contemplar Sraffa com un cas particular de teories que es caracteritzen sobretot per diferents supòsits metodològics entorn del concepte d'equilibri. Un exemple d'aquests intents insensats fóra de reduir Sraffa a un cas particular de la teoria de l'equilibri general sota els supòsits restrictius del teorema de no-substitució (24).

Al sistema de preus relatius obtinguts se'ls haurà d'atribuir alhora dues funcions, doncs: la d'assignar les diferents quantitats d'output segons les quantitats totals que es requereixen per a la seva producció i la d'assignar l'escreix de mercaderies produïdes segons el criteri d'una taxa uniforme de guany (25).

10. Fetes les anteriors observacions pertocant el mètode i a l'objecte propi de l'anàlisi hauriem de sintetitzar l'esquelet teòric de la «Producció de mercaderies».

El sistema de preus i de la taxa de guany s'obtenen a l'hora –si atribuïm un valor al salari– a partir de les mercaderies «bàsiques», és a dir d'aquelles mercaderies que entren directament o indirectament com a inputs en totes les mercaderies: l'esquema és, doncs, circular, on els outputs intervenen ensems com a inputs. Evidentment les altres mercaderies no determinen la producció de béns de capital i no intervenen per tant a generar l'excedent net sobre els béns de capital. Aquest conjunt d'indústries que generen els béns que consumeixen els treballadors.

Del model se'n pot deduir una mesura invariable de valor, construïda a partir del sistema de producció real per múltiples i submúltiples de les indústries que el componen. Es tracta, doncs, d'una mercaderia composta que pot créixer a una taxa uniforme perquè la relació entre les diferents quantitats dels outputs és igual a la relació de quantitats emprades com a mitjans de producció.

El sistema format per la mercaderia patró és invariable a diferents reparticions de la renda –s'hi estableix una relació lineal entre salari real (mesurat en ella) i taxa de guany– i la taxa de guany pot obtenir-se sense passar pels preus relatius.

La uniformitat de la taxa de guany fa que la taxa obtinguda al sistema patró correspongui a la del sistema real valorat segons els preus.

Es pot obtenir la taxa de guany si es dóna un valor al salari o es pot obtenir el salari a partir d'un valor de taxa de guany, car es considera que aquell és una part de l'excedent. Així fet, si es determina exògenament la taxa de guany, el salari real resta explicat: aquest tractament que sembla trencar el punt de vista de l'escola clàssica s'adiu amb la realitat del capitalisme contemporani (27) i permet millor la connexió de Sraffa amb els actuals desplegaments del poskeynesianisme. En efecte, la taxa de guany podria vincular-se en situacions d'equilibri continuat de la renda amb la seva taxa de creixement o –millor– amb variables donades per magnituds financeres, com la taxa d'interès a llarg termini.

Cal retenir aquesta diferenciació entre taxa de guany –obtinguda a l'esfera de producció i distribució– i taxa d'interès. S'ha de remarcar que la taxa de guany no és pura diferenciació dels productes segons el moment del seu lliurament. És important de no confondre-ho, car la sèrie de malentesos sobre el tema s'ha estès a d'altres camps com és el cas de les interpretacions de la teoria keynesiana de la inversió a través dels models IS-LM (28).

11. L'obra de Joan Robinson molt més dispersa en la gran quantitat de llibres i articles que va escriure ens obligarà a un esforç superior de demarcació, situant-lo en la continuació del pensament keynesià, on se sent absolutament identificada.

Convé d'esmentar d'entrada l'extraordinària preocupació de Joan Robinson pels problemes socials del seu temps dels quals arribà a fer un problema ètic (29) fins a prendre posicions radicals entorn de molts punts, esperonada per una curiositat envejable i per un sentit d'independència i de pensament crític i lliure que sembla haver fet d'alguns redutes universitaris d'Anglaterra un punt natural de referència. D'on la seva preocupació mai no amagada per organitzar i transformar el marc polític-institucional del capitalisme per tal d'assolir una política de creixement amb plena ocupació i sense inflació.

Dit això podem resumir les preocupacions fonamentals de J. Robinson com les respostes a algunes preguntes fonamentals (30): quines són les forces que expliquen l'excedent econòmic, la taxa d'acumulació i el canvi tècnic?; com es pot entendre en el decurs del procés d'acumulació de capital el repartiment d'aquest excedent entre rendes procedents del treball i rendes procedents del capital?; perquè aquesta acumulació dóna origen a crisis periòdiques, com l'augment de l'atur? i, en conse-

quència, quina connexió ha d'establir-se entre inflació, fluctuacions i creixement en el capitalisme?

A continuació exposarem la concepció de J. Robinson entorn de les situacions pròpies del curt termini i del llarg termini.

12. Per ella, el curt termini i l'equilibri que li pugui correspondre conté contradiccions interiors ben diferents de l'equilibri multimercat de tall walrasian. Per això segons ella l'equilibri a curt termini ho és de manera superficial, pel fet que encara no han arribat a surar aquelles contradiccions suara esmentades.

És el camp analític teoritzat per la «Teoria General» de J.M. Keynes. Per ella, la «Teoria General» abasta el curt termini i cal rebutjar qualsevol intent d'aplicar-la al llarg termini (33). Així doncs, determinen aquest equilibri a curt termini el nivell de la inversió i del salari monetari, preferentment.

Per altre costat –i cal destacar-ho ben en particular– el diner hi juga un paper decisiu com a lligam entre el present i el futur incert; en conseqüència la taxa d'interès no pot subministrar la informació precisa entre l'abstenció present de consumir i els futurs corrents de consum.

13. L'estudi del llarg termini l'obliga a generalitzar la «Teoria General» (34).

S'hi fan presents les aportacions de les «velles qüestions» de l'Economia Política, és a dir el tema de les relacions entre excedent, acumulació i taxa uniforme de guany. Hi dona cabuda als models marxiano-kaleckians de reproducció. Concepció llavors l'equilibri a llarg termini no com un resultat d'un procés ans com una característica pròpia de certs models –com es ara el de Sraffa– on es realitzen les expectatives dels agents econòmics. Però aquesta realització d'expectatives és un artifici lògic i no es dona en una realitat on la història –resultat i condicionant de la inversió– és incerta (35).

Conseqüentment, resten lluny tant l'accepció del «centre de gravitació» com tendència de l'economia capitalista, com les preocupacions neo-neoclàssiques per l'estabilitat dels models a llarg termini.

El caràcter lògic dels models que contempnen el llarg termini i n'extreuen l'equilibri li prohibeix d'examinar els efectes de les variacions d'allò que els causa. Per exemple «un sistema d'equacions com el de Sraffa presenta relacions físiques entre quantitats de mitjans de producció, temps de treball i quantitat de producte. Podem imaginar el pas instantani d'una configuració de preus a una altra configuració dintre de la mateixa tècnica, però no d'un sistema de producció a un altre amb preus invariants», car una cosa són diferències dintre de les mateixes dades, i una altra cosa són els canvis de les dades que caracteritzen l'esquema del model al llarg termini; a més, precisa que «en la realitat diferents tècniques no coexisteixen en el temps com una llista prèvia de projectes; ans aquestes esdevenen gradualment al discórrer l'acumulació» (36).

Quines són les dades de l'anàlisi econòmica a llarg termini? Ho són les condicions tècniques de producció, la política d'inversions, les condicions d'austeritat dels agents econòmics, l'estat de competència, la contractació laboral i les condicions financeres.

La uniformitat de la taxa de guany és un dels ingredients de la situació mítica de l'equilibri a llarg termini, com a manifestació de les expectatives acomplertes més que no pas com a expressió de la competència dels capitals. A aquesta situació, li correspon una determinada estructura no mal·leable dels mitjans de producció resultat de la inversió passada. Aquests béns físics poden esdevenir factor «capital» de manera agregada a partir de la seva valoració d'acord amb la taxa de guany

d'equilibri (37): el valor del capital només por ésser comprès en el context d'un equilibri a llarg termini.

Anotem que fou ella la qui pregonament es preguntà en un article (38) –que ha estat l'origen de controvèrsies inextingibles sobre la teoria del capital– si el «capital» podia concebre's al marge de les relacions socials i, en particular, al marge de taxa de guany. De la seva anàlisi, en despreguè una resposta negativa que fou confirmada per Sraffa uns anys després.

Recordem, en fi, que per ella el guany (39) neix del monopoli que les empreses exerceixen sobre la tecnologia de què hom disposa. Aquest punt de vista té un origen tanmateix netament keynesià (vid. la «Teoria General», pàg. 206 de l'edició de Mèxic) perquè Keynes a curt termini preveu una relació directa entre escassetat del capital i extracció del seu rendiment. Però aquest punt de vista també lliga ben suggestivament competència imperfecta i aplicació d'una nova tecnologia.

14. Un cop J. Robinson ha establert els supòsits i ha analitzat el llarg termini i n'ha caracteritzat els trets del seu equilibri continuat, pot «descendir» de nou al curt termini (40) per topar-se amb els problemes específics derivats de la falsificació de les expectatives dels agents econòmics pel que fa a aquesta dimensió temporal.

Els empresaris determinen els preus dels productes sobre la base d'uns marges de guany per damunt dels costos directes que els permeten de fer front a despeses generals, amortització i procurar-se a més un guany normal: els guanys per tant dependran de la quantitat venuda. Qualsevol variació entre quantitat venuda i quantitat esperada –sobre la base de la qual havien, els empresaris calculat els marges– poden alterar les seves expectatives de guany (41).

A més, segons la taxa de guany esperada els empresaris projectaran la inversió. Si valorem l'estoc existent de capital segons aquesta taxa, podem expressar llurs plans en termes de la taxa d'acumulació. Però aquesta, que ve induïda per la taxa esperada de guany, alhora causa la taxa de guany (segons la teoria postkeynesiana de la distribució). L'equilibri es produirà quan la taxa de guany que indueix el ritme d'acumulació coincideixi amb la taxa de guany obtinguda per aquesta acumulació. El punt d'intersecció es donarà car hi ha un risc creixent que en prosseguir la inversió, cosa que fa que aquest no pugui assolir ritmes més alts a partir d'un cert llindar (42).

Una sèrie de circumstàncies (inversions explicables pel procés de substitució de l'equipament; expectatives sobre l'evolució futura de les taxes de guany, etc.) ens fan adonar de la inestabilitat de la situació assolida.

P. Sraffa i J. Robinson

15. Fóra possible de conciliar les aportacions de P.Sraffa amb les de J.Robinson? Qualsevol intent de fer-ho haurà de proposar-se de relacionar de forma rigorosa no pas les seves preocupacions –que foren comunes– ni els seus recorreguts analítics fora de l'ortodòxia dominant. Tot això és obvi: el que passa és que les premisses metodològiques d'un i d'altre són de connexió no fàcil i això es palesa significativament en la doble consideració que mereix la uniformitat de la taxa de guany.

Atès que la teoria de Sraffa com a continuació de l'Escola Clàssica situa fora del seu redós l'anàlisi sobre determinació dels nivells d'output, es possible procedir de forma separada per determinar els preus relatius i per determinar el nivell d'output. En aquest darrer cas intervindria el nivell de la demanda efectiva i en particular la inversió.

Aquesta inversió, l'evolució i caràcter de la qual descriu el procés d'acumulació de capital, explica el nivell de la renda; també, però, en la mesura que incorpora unes condicions tècniques donades, vehicula el canvi de la tecnologia. Al si de cada un d'aquests graons de l'evolució econòmica –un cop fixats els processos de producció dominants i el volum de l'output i per tant de l'ocupació– la teoria desplegada per Sraffa ens permet d'entendre cap a on tendeixen els preus relatius i el salari real per cada valor de la taxa de guany. Aquesta extensió de la demanda efectiva més enllà del curt termini per abastar el llarg termini deixa la porta oberta per analitzar el fenomen de l'acumulació i de la creació de recursos. Però la consistència de les teories de creació dels recursos i de la utilització i assignació llurs, demana que els resultats que es dedueixin d'una d'elles no destorbin els capteniments i els fenòmens que ben clarament existeixen en aquest altre camp (43).

Del somni d'una fàcil connexió ens desvetlla el punt de vista kalecki-keynesià de la Sra. Robinson: «Una taxa uniforme de guany pot lligar-se a un conjunt de preus per un economista que descriu el seu model, però en termes de la conducta dels habitants del sistema, la igualització de la taxa de guany esdevé a través de les decisions d'inversió influïdes per les expectatives de la rendibilitat futura. Tan sols quan les expectatives han estat exactament correctes hi ha en el sistema una taxa de guany perfectament uniforme «ex post». Alguna vegada s'ha objectat que les expectatives introdueixen un element subjectiu il·legítim en l'anàlisi, però les expectatives subjectives d'ahir es manifesten en els estocs objectius d'avui. No reconèixer explícitament els estocs és tant com ignorar la importància de les expectatives ... com una característica essencial del temps en l'anàlisi» (44).

Heus aquí doncs el problema de conciliar el mètode –clàssic– de les posicions a llarg termini com centres de gravitació amb el mètode –inequívocament keynesià– que incorpora el paper de la incertesa davant del futur.

Tanmateix crec que hi ha una sortida –i no pas de compromís sinó ben fonamental– per a construir aquesta connexió. I la sortida la forneix el propi procés d'acumulació de capital que presenta períodes llargs d'una certa estabilitat en la tecnologia i períodes llargs –que anomenem de crisi– de transformacions profundes d'aquesta tecnologia. Cal afirmar tot seguit que ambdues fases han d'ésser explicades pel descabdellament del propi procés d'acumulació i de competència de capitals (45).

En les fases d'estabilitat en l'aplicació de la tecnologia hom pot parlar d'una normalitat del procés d'acumulació, per tal com la inversió assegura el seu propi finançament via guanys no distribuïts sense reducció del volum de renda ni processos d'elevació del nivell general de preus (46). En aquestes fases la competència, dintre de les dades que forneixen el marc, assegura l'encaminament envers els centres de gravitació i la inversió es condueix amb un negligible grau d'incertesa com a mitjana.

Tanmateix en les fases llargues de transformacions profundes de la tecnologia i de crisi com a resultat, ens trobem davant del món més propi d'esperonament d'expectatives davant del futur, expectatives que incidiran sobre la propensió a consumir, sobre l'eficàcia marginal del capital i sobre la preferència per la liquidesa. Especialment l'alteració de la preferència per la liquidesa (que es desplaça cap avall en el boom i puja durant la crisi ja entrada) variarà la taxa d'interès. Les taxes de rendiments de tots els actius del sistema s'adaptarà a la nova taxa d'interès. Remarquem sobretot que aquest protagonisme dels fenòmens monetaris recobreix l'aspecte decisiu que la incertesa del futur projecta sobre l'economia i ben en

especial sobre la inversió. És evident que, dintre d'aquest marc, el model de Sraffa només pot ser considerat com el propi d'una situació mítica.

En definitiva, un mateix fenomen, el procés d'acumulació, aconsella l'adopció de diferents estris d'una mateixa estructura teòrica, en la qual el centre de gravitació o la incertesa constitueixen una via de penetració útil en vistes a seleccionar allò que és fonamental per a cada una de les fases del procés.

Bibliografia

A. Bhaduri-J. Robinson. – «Accumulation and exploitation: an analysis in the tradition of Marx, Sraffa and Kalecki». Cambridge Journal of Economics. vol. 4 n.º 2, june 1980.

K. Bharadwaj. «Classical Political Economy and Rise to Dominance of Supply and Demand Theories» (Orient Longman – New Delhi 1978).

R. Borrelly. – «Les disparités sectorielles des taux de profit». (Presses Universitaires de Grenoble 1975).

I. Bradley-M. Howard. – «An Introduction to Classical and Marxian Political Economy», (a «Classical and Marxian Political Economy» ed. I. Bradley – M. Howard, Mcmillan 1982).

J.M. Bricall. – «Notas sobre demanda efectiva y crisis económica» (Papers de Seminari – Centre d'Estudis de Planificació, n.º 20, any 1982).

–Aproximació a Keynes (a publicar a Papers de Seminari. C.E.P. any 1983)

–«Sur la demande effective et la crise» (a publicar a «Monnaie et production» ISMEA – 1983).

G. Chiodi. – «Sovrappiù e sfruttamento capitalistico» (Franco Angeli –Milano– 1981).

P.J. Devine, R.M. Jones, N. Lee, W.J. Tyson. – «An Introduction to Industrial Economics» (George Allen and Unwin –London– 1976).

M. Dobb. – «The Sraffa system and critique of the neoclassical theory of Distribution» (The Economist 118, n.º 4, 1970, pág 347-368).

J. Eatwell. – «Competition» a «Classical and Marxian Political Economy. Essays in honour R. L. Meek» –ed. I. Bradley and M. Howard (Mcmillan 1982).

P.A. Garegnani. – «On a change in the notion of equilibrium in recent work on value and distribution», a «Essays in Modern Capital Theory». ed. M.Browx, K. Sato i P. Zarembka (Amsterdam, North Holland, 1976).

– «Cambiamenti e paragoni. Una replica a Joan Robinson» (a P.A. Garegnani «Valore e domanda effettiva» Einaudi Torino 1979).

–«Marx egli economisti classici» (Einaudi-Torino 1981)

H. Gram. V. Walsh. – Classical and Neoclassical theories of General Equilibrium (Oxford University Press 1980).

– «Joan Robinson's Economics in Retrospect» – Journal of Economic Literature. Vol. XXI, june 1983 pág. 518-550.

G.C. Harcourt. – «The Sraffa Contribution: An Evaluation» (a «Classical and Marxian Political Economy», ed. I. Bradley-M. Howard, Macmillan London 1982).

M.Howard. – «Profits in Economic Theory» (Macmillan, London 1983).

P. Leon. – «Structural change and growth in capitalism» (The Johns Hopkins Press – Baltimore 1967).

R. Marchionatti. – «Rilevanza e limiti del neoricardianismo» (Feltinelli – Milano– 1981).

H.P. Minsky. – «Notes on Effective Demand: Coment on Bhadaradwaj» (a «Distribution, Effective demand and International Economic Relations» ed. J. A. Kregel. Macmillan, London 1983).

J. Robinson. – «The Economics of Imperfect Competition» (Macmillan –London– 1933).

– «The Accumulation of Capital» (Macmillan –London– 1956: edició castellana, a F.C.E. –Mèxic– 1960).

– «Economic Philosophy» (Penguin Books - 1964).

– «Economics. An Awkward Corner» (George Allen and Unwin, London 1966).

– «Essays in the Theory of Economic Growth» (Macmillan, Londres 1968).

– «Freedom and Necessity» (George Allen and Unwin, London 1970)

– «The Production Function and the Theory of Capital» – Review of Economic Studies, vol. 21, 1953-1954 (a «Capital and Growth» ed. G. C. Harcourt–N. F. Laing–Penguin Books Readings 1971).

– «Garegnani on effective demand» – Cambridge Journal of Economics vol. 3 n.º 2 june 1979, a).

– «The generalisation of the General Theory and other Essays» (Macmillan, London, 1979 b).

– «Commento all'articolo di Garegnani» (a P. A. Garegnani. «Valore e domanda effettiva». Einaudi, Torino, 1979 c).

– «What are the questions? and other essays» (Sharpe –Axmonk N.Y. 1980).

A. Roncaglia. – «Sraffa e la teoria dei prezzi» (Laterza– Bari 1981, es una nova edició variada de *A. Roncaglia* «Sraffa and the theory of prices». John Wiley and Sons 1978).

G.L.S. Shackle. – «Epistemics and Economics. A critique of economic doctrines» (Cambridge University Press 1972).

A. Shaikh. – «The Poverty of Algebra (a «The value controversy»)» ed. I.Steedman–Verso Editions and NLB, London 1981).

P. Sraffa. – «The Laws of Returns under competitive conditions» Economic Journal XXXVI – 1926– pàg. 535-550 (versió castellana a «Teoría de los precios», ed. G. J. Stigler-K.E. Boulding, pàgs. 165 i ss. –Aguilar–, Madrid 1960).

– «Dr. Hayek on Money and Capital» –Economic Journal, march 1932

– «Introduction» (a «The works of David Ricardo», I, XIII-LXII, R.E.S. 1951).

– «Production of commodities by means of commodities» (Cambridge University Press 1960; versió castellana Oikos-Tau, Vilassar de Mar 1965).

Referències

- (1) P. A. Garegnani (1976), pàg. 26.
- (2) G. L. S. Shackle (1972), pàg. 115-116.
- (3) J. Eatwell (1982) pàg. 217.
- (4) P. J. Devine, R. M. Jones, N. Lee i W.J.Tyson (1976), pàg. 18-20.
- (5) P. Sraffa (1926).

- (6) R. Marchionatti (1981), pàg. 66, A. Roncaglia (1978) pàg. 14.
- (7) P. J. Devine i altres (1976) pàg. 110.
- (8) J. Robinson (1933).
- (9) R. Borrelly (1975) pàg. 40-41.
- (10) K. Bharadwaj (1978) pàg. 50-51.
- (11) P. Sraffa (1951), pàg. XLVIII.
- (12) P. Sraffa (1951), pàg. XXXI
- (13) M. Howard (1982), pàg. 12-13.
- (14) I. Bradley-M. Howard (1982), pàg. 12-13.
- (15) P. Sraffa (1966) pàg. 132.
- (16) J. Eatwell (1982)
- (17) P. A. Garegnani (1976)
- (18) P. A. Garegnani (1979), pàg. 121 i ss.
- (19) A. Shaikh (1981), pàg. 271-272
- (20) A. Roncaglia (1978) pàg. 183.
- (21) Walsh - H. Gram (1980), pàg. 172-173.
- (22) G. C. Harcourt (1982), pàg. 258-259
- (23) Vid. apartat 7.
- (24) G. C. Harcourt (1982), pàg. 265-266.
- (25) G. Chiodi (1981), pàg. 79.
- (26) P. A. Garegnani (1981), pàg. 47.
- (27) M. Dobb (1970)
- (28) H. Gram - V. Walsh (1983), pàg. 539-540.
- (29) J. Robinson (1970)
- (30) H. Gram - V. Walsh (1983) pàg. 519
- (33) J. Robinson (1979) a)
- (34) J. Robinson (1979) b) pàg. 24 i ss.
- (35) J. Robinson (1964), pàg. 74 i ss.
- (36) J. Robinson (1979) c)
- (37) J. Robinson (1968) pàg. 44 i ss.
- (38) J. Robinson (1953)
- (39) J. Robinson (1980)
- (40) H. Gram - V. Walsh (1983) pàg. 532.
- (41) A. Bhaduri - J. Robinson (1980)
- (42) J. Robinson (1968) pàg. 146 i ss.
- (43) H. P. Minsky (1983) pàg. 45
- (44) A. Bhaduri - J. Robinson (1980) pàg. 107.
- (45) J. M. Bricall (1982)
- (46) Certes anàlisis han explicat aquest procés d'acumulació sense perturbacions. Vid P. Leon (1967); J. M. Bricall (1983) a)